

УДК 811.112.2:81.37

Наталя Романова
(Херсон)

ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ

У статті висвітлено основні лексичні засоби об'єктивації емоцій людини в сучасній німецькій жіночій прозі. Виявлено дві групи елементів: слова й словосполучення. Словосполучення диференційовано за формою і змістом. Акцентовано увагу на лексико-граматичних класах емотивної лексики, виділено повнозначні (займенник, (зворотне) дієслово, іменник, прикметник, прислівник) слова й неповнозначні (емотивний вигук). Розглянуто форми емотивних дієслів (дієприкметник I, II) і емотивних прикметників (основна, вища). Проаналізовано вживання найменш активованих лексем і словосполучень, що належать до тематичної підгрупи "нейрофізіологічні прояви емоцій", а також загальноновживаних дієслів та стилістично забарвлених. Доведено, що домінантним аналізатором жінки в світовідчутті, світосприйнятті й світорозумінні є зір.

Ключові слова: *гендер, жінки, емоції, емотивна лексика, соматизм, тіло.*

Гендер (від англ. *gender* < гр. *genos* – "рід, стать") як лінгвістичне поняття досліджується із соціального, соціально-психолінгвістичного, когнітивного й культурологічного поглядів (О. І. Горошко, І. Замель, А. В. Кириліна, З. З. Кіквідзе, Р. Лакофф, Д. В. Лозовий, М. Мангассер-Валь, А. П. Мартинюк, Л. Пуш, Л. О. Ставицька, О. В. Ткачик та ін.).

Класичне розуміння гендеру зводиться до соціальної статі, яка синтезує біологічну й культурну практику в людині [3, с. 7]. Цей синтез реалізується через "жіночу" й "чоловічу" мови. Виокремлюється мовний сексизм – дискримінація за статтю у мові. Жертвами мовного сексизму стають частіше

жінки. Мовний сексизм репрезентовано як на всіх рівнях мови, так і на рівні всього дискурсу [4]. Прикладами мовного сексизму є гендерні стереотипи, асиметрії у використанні паралельних висловлювань щодо жінок і чоловіків, "невидимість жінок" у мові.

Гендерні стереотипи зображують жінок як сексуальний об'єкт, а чоловіків – як раціональних істот. Асиметрії у висловлюваннях охоплюють нормативність і девіацію [2]. Нормативність характерна для чоловіків, девіація – для жінок, що робить їх "видимими" в мові. "Невидимість" жінки в мові трактується як відхилення від норми [6, с. 23–24], наприклад, родові іменники, що означають і чоловіка, і жінку водночас, проте їхня форма збігається із формою чоловічого роду: нім. *der Glücksbote* "(про)вісник щастя", *der Glückspilz* "щасливчик, улюбленець долі".

Отже, проблема співвідношення гендеру й мови є непростюю. Мова не лише відтворює закономірний розвиток і стан суспільства, але й факти гендерної нерівності й дисгармонії, відбиває ставлення соціуму до жінок і чоловіків. Крім того, мова формує наше уявлення про певну стать та ставлення до цієї статі. Звідси впливає **актуальність** нашого дослідження, що сфокусоване на розв'язанні проблеми вербалізації знань про емоції німецьким етносом.

Мета пропонованої розвідки, через обмеженість її обсягу, – окреслити емотивну лексику в німецькій сучасній жіночій прозі.

Джерелом дослідження слугують десять оповідань із дев'ятнадцяти третього тому антології "Beste deutsche Erzähler 2002": "Lebensregeln" von Petra Morsbach (далі – PM), "Larry" von Zsuzsa Bank (ZB), "Onkel Hans" von Erica Pedretti (EP), "Das Sprachtier" von Sibylle Lewitscharoff (SL), "An eine aktivierte Dame *oder* Mein Jahrhundert in der vorletzten Nacht" von Antje Ravic Strubel (ARS), "Zukunft *oder* Ich sehe schwarz" von Katja Lange-Müller (KLM), "Die geschenkte Stunde" von Juli Zeh (JZ), "Schlagen im Vorübergehen" von Julia Schoch (JS), "Nach Syracuse" von Ingeborg Harms (IH), "Wenn es regnet, dann regnet es immer gleich auf den Kopf" von Christina Griebel (CG). Незначна кількісна

перевага в бік жіночої мови пояснюється, з одного боку, статтю укладача – Верена Аофферман, із другого, – тематикою – емоційна сфера, а саме: форма прояву емоції страху – жаху як процесуальності (*das Erschrecken*) та емоції подиву як процесу (*staunen*) [13].

Зупинимося коротко на цих емоціях.

Страх, на думку К. Ізарда, складається зі специфічних фізіологічних змін, експресивної поведінки й специфічного переживання, зумовленого очікуванням загрози або небезпеки. Активаторами страху є драйви, емоції і когнітивні процеси. Драйви сигналізують людину про гострий фізіологічний дефіцит, емоції активують страх за принципом емоційного зараження, когнітивні процеси конструюють найбільш поширений клас активаторів страху, удавану загрозову життю і спокою ситуацію, стимулюють емоційну пам'ять, що зберігає негативний досвід.

У подиві зазначений вище американський психолог убачає підготовку людини до ефективної взаємодії із новою, раптовою подією і її наслідками. Подив змінює загальне емоційне тло індивідуума, вивільняє енергію його нервових шляхів, очищує останні й забезпечує перехід до нової психічної енергії [5, с. 292–295, 190–195].

На тлі сказаного до емотивної лексики (емотивів) належать слова й словосполучення, що позначають феноменологічні, нервово-м'язові й нейрофізіологічні прояви емоцій. Феноменологічні прояви емоцій кодифіковано номенами зі значенням (від)чуття, настрою, форми вияву емоційного стану, переживання, інтенсивності переживання, суб'єкта (носія емоційного стану), об'єкта (носія емоційного стану); нервово-м'язові прояви емоцій – номінаціями фізичного / психічного станів, оцінного ставлення до емоцій, голосових реакцій; нейрофізіологічні прояви емоцій реалізуються через лексеми міміки, жестів і постави [11, с. 489].

Як бачимо, реєстр лексичних одиниць є досить розмаїтим і відносно потужним, а обсяг статті, на жаль, обмеженим. Тому передбачаємо серію досліджень із проблематики.

Розпочнемо аналіз із найменш презентабельної у кількісному плані групи слів і словосполук, що формують тематичну підгрупу "нейрофізіологічні прояви емоцій" (емоції фізичного тіла людини). Порядок лексико-граматичних класів слів цієї підгрупи релевантний появі емотива в лінгвістичному контексті. Лінгвістичний контекст розуміємо "як сукупність формально фіксованих умов, за яких однозначно виділяється зміст будь-якої мовної одиниці" [8, с. 243].

Міміку (від гр. *μιμικός* – "наслідування"), яка посідає значне місце в процесі комунікації як додатковий засіб вираження і сприймання емоційного стану людей [9, с. 92], репрезентовано повнозначними частинами мови, формами дієслів, ідіомами та вільними словосполученнями:

- **прислівниками** (смаку) (4): *Er lächelte **säuerlich** (der Bauer war, was er bereits wusste, ich aber noch nicht, in dieser Nacht gestorben) und meinte: "Was die Leute phantasieren! Du weißt doch, alle Bauern leiden unter Verfolgungswahn."* (PM, с. 43);

- **прикметниками** (15): *Und er war ein wunderbarer Zauberer, der alles mögliche und, mit **blitzblauen** Augen, auch uns selber verzauberte* (EP, с. 106);

- **іменниками** (11): *Es gibt etwas, das ich verberge vor dir, vor deinem knatternden, tiefen **Lachen**, vor dem sich nichts verbergen lässt, für das man alles noch übertreiben müsste: wie ich wieder geradeso und wann ich das letzte Mal alles auf den Kopf gestellt, und das nur, um dein **Lachen** immer noch um immer noch eine Sekunde zu verlängern, dein **Lachen** mit der Zigaretzenspitze zwischen den Fingern im Ladies Almanack, das mich nicht treu sein lässt, an der meine Wünsche bis zum Morgen anecken und sich einspinnen, sobald du den Rauch im ganzen Zimmer verbreitest [...]* (ARS, с. 151);

- **відносними займенниками** (1): *Sie hat keines dieser Gesichter, **die** wie ein lascher Händedruck sind* (JZ, с. 201);

- **дієприкметниками II** (3): *Mit **aufgerissenen** Augen und Speichel am Mund berichtete er, was er von anderen zuvor gehört hatte* (JS, с. 237);

- **сталими виразами** (7): *Obacht, dass er sich bei diesen Hetzreden nicht vergisst und selber anfängt, **die Zähne** zu **fletschen*** (SL, с. 133);

- **вільними словосполученнями** (16): *Er schloß seine Augen* (ZB, с. 61);

- **дієсловами** (39): *Wir sehen uns in die Augen, er folgt mir aus der Wohnung* (JZ, с. 215).

Переважає дія (39 випадків), що свідчить про динаміку емоційної сфери сучасної жінки, її активну позицію як психологічної і соціальної істоти. При цьому напрям дії диференціюється: 1) дію направлено на об'єкт (носія емоційного стану), 2) дію, направлено проти об'єкта (носія емоційного стану) і 3) дію направлено на суб'єкт (носія емоційного стану).

Залежно від напрямку дії емоції транспортуються, вивільнюються та акумулюються, відповідно. Транспортовані емоції впливають на стан і поведінку іншої людини, вивільнені емоції задовольняють потреби власного організму та гармонізують його, акумульовані емоції указують на дефіцит або дискомфорт у певній системі життєзабезпечення особистості.

Якість дії за мовним критерієм поділяємо формально на два різновиди: загальноновживані дієслова та стилістично забарвлені. Загальноновживані дієслова розрізняються тематично на декілька груп: фізичні, емотивні, почуттєві й сенсорні (зір), стилістично забарвлені дієслова відображають лише одну групу – сенсорну (зір). Доходимо висновку, що зір для жінки є домінантним аналізатором у світовідчутті, світосприйнятті й світорозумінні.

До міміки функціонально дотичні **жести** (від лат. *gesta* – "діяння"). Жестами виражають свої думки німі, судді спортивних змагань, регулювальники вуличного руху, а також мовці, надаючи наочності та експресивності розповіді.

Жести як імпульсивно-інстинктивні дії указують на внутрішній стан жестикулятора і його вимоги. Розрізняють указівні й зображальні жести. З-поміж мовних одиниць, що позначають жестикуляцію у жіночому мовленні, було виокремлено повнозначні й неповнозначні частини мови, форми дієслів, ідіоми та вільні словосполучення.

Повнозначні частини мови маніфестовано: **дієсловами** (32): *Onkel Theo kniff uns in die Wangen und sagte: "Na, ihr Piepmätze, habt ihr keine Angst?"* (PM,

с. 47) й іменниками (1): *Mit einem Kopfnicken lässt er sie ein, doch drinnen fehlen die Gäste* (IH, с. 257), неповнозначні – емотивними вигуками (3): *Zapp! Bananen! Zapp! Joghurt! Zapp! Pfirsiche!* (CG, с. 266). Форми дієслів виражаються дієприкметниками I (1): *Sie sah mich an, zeigte nickend mit dem Finger auf mich* (JS, с. 236), що свідчить про активний стан дії.

Ознакою як ідіом, так і вільних словосполучень, що позначають жести, є наявність соматизмів, наприклад: **вільні** (37): *Ich berühre GK gerne, am liebsten drücke ich das Gesicht gegen seine Muskeln an Rücken, Bauch und Brust* (JZ, с. 211) і **сталі словосполучення** (13): *Der Fahrer schüttelte den Kopf, und Larry ließ bereits die kalte Luft durchs Fenster hinein und zündete eine Zigarette ein* (ZB, с. 71).

Превалювання вільних словосполучень виникає в результаті оцінювання предметів, подій, явищ навколишнього світу [7, с. 16]. Оскільки в аналізованих словосполученнях, як уже зазначалось, уживаються соматизми, то оцінюються частини тіла: спина, живіт, груди, плечі, руки, ноги, волосся, голова, очі, ніс, рот, губи, зуби, підборіддя, щоки.

У повсякденному житті тіло протиставляється душі, мислиться як посередник між земним і позаземним буттям [12, с. 173]. Протиставлення фізичної матерії ідеальному посилює порушення процесу адаптації. Процес адаптації складається не лише з фізичного й психічного компонентів, але й біологічного, психологічного, соціального та культурологічного, відповідно. При цьому потрібно враховувати оцінку інших людей. Такий підхід до розуміння сутності вільних словосполучень дає змогу охарактеризувати жінку як особистість і суспільну істоту.

Постава – положення людського тіла – є також значущою для комунікації. Виокремлюють три різновиди постав: 1) постави, що демонструють відкритість або замкнутість особи адресата; 2) постави, що демонструють домінування чи залежність партнера; 3) постави, що свідчать про гармонію чи протистояння комунікантів [1, с. 65].

1. Відкритість простежується через повернення голови й тіла в бік партнера, нахилений тулуб уперед, вільні плечі тощо: *Wenn Larry unter der*

*Dusche stand, durften wir das Bad benutzen. Ione färbte sich die Haare. Ich zupfte meine Augenbrauen. Larry erzählte Geschichten. Er **schob den Duschvorhang zur Seite und fragte: Wie soll sie heißen?** (ZB, с. 65), про замкнутість свідчать схрещені на грудях руки, сплетені в замок пальці, відхилення спини назад тощо: "*Wenn du weinst, komme ich nicht mehr*", *sagte sie, und vor Anstrengung, seine Tränen zurückzuhalten, brach ihm der Schweiß aus, und er **fuhr mit seinem Rollstuhl immer im Kreis herum*** (PM, с. 43).*

2. Ознаки домінування постави характеризуються "нависанням" над партнером, "забуванням" руки на плечі співрозмовника тощо: *Sie liegen nebeneinander in ihren Stühlen an der Sonne. **Die linke Führerhand** langt zu ihm hinüber und **tätschelt seinen Arm**. Was da für ein herrliches Fluidum herüberwitscht* (SL, с. 139); залежність убачається у напрямку погляду (знизу – вгору), ситуативній згорбленості тощо: *Wir **blieben zurück**, nur die Leiter der Gruppen näherten sich dem dunklen Paket. Eine der Frauen **drückte sich beide Hände auf den Mund**, eine andere griff nach einem Stock und stocherte damit auf dem nassen Körper herum* (JS, с. 213).

3. Для гармонійної постави характерно синхронізація постав тіла, зверненість усього тіла в бік партнера, відсутність напруження окремих груп м'язів тощо: "*Eins zwei drei oxydiert das rote Kupfer grün, giftgrün. Aber die Mühe machst du dir natürlich nur, bis dir was Besseres einfällt*", *sagte er, **mit einem Seitenblick auf den Vater, lachend**, "denn die eigene ... tut's auch."* (EP, с. 108); протистояння реалізують стиснуті кулаки, руки на паску, плече вперед тощо: ***Quer auf der Rückbank ausgestreckt, legt sie die Beine hoch und stürzt die Füße gegen das Seitenfenster. "Ich stürze nie", sagte sie, "das ist alles wegen 'Pianos Aufschrei'. Ich hätte nicht zurückkommen sollen."*** (JZ, с. 201).

У наведених прикладах виділяємо не стільки окремі лексеми, скільки їхню сукупність у вигляді стилістичного контексту. Стилiстичний контекст, на думку М. Ріффатера, не конкретизує значення того чи того мовленнєвого елемента, а, навпаки, розширює його. Велику роль у стилістичному контексті відіграє конвергенція, тобто скупчення в одному місці пучка стилістичних

приймів, що виконують спільну стилістичну функцію. Дієвість стилістичного прийому створюється не відступом від мовної норми, а відхиленням від норми контексту. Ефект "невиправданого сподівання" при цьому стимулюється попереднім йому очікуванням (особливо впорядкованістю тексту) [10, с. 88–97].

Не занурюючись у теоретичні підвалини стилістичного контексту, розглянемо частини мови, що вживаються на позначення постави.

Виділено повнозначні частини мови, форми дієслів і прикметників, ідіоми та вільні словосполучення:

- (зворотні) **дієслова** (26): *Aber ich lasse dir Pilze auch manchmal ganz und **knie mich** auf den Boden, um daran zu riechen, mit der Nase und den Lippen, ganz nah, ich mag das, wenn Pilze trocken und glatt sind und vielleicht ein bisschen schuppig* (CG, с. 272);

- **дієприкметники I** (1): *Beide **schweigend**, sitzen wir inmitten der Gespräche, die Linden duften, und im Dunkeln fließt der Paraná vorbei* (EP, с. 110);

- (емотивні) **прислівники** (4): *Zuletzt lag sie im Krankenhaus, da waren ihre Augen bereits gelb und ihre Haut kaffeebraun, und er kam nicht mehr mit hinauf, wenn er sie mit seiner Frau besuchte, sondern saß **weinend** unten im Auto* (PM, с. 43);

- **прикметники** з фізичним значенням (2): *Ich erinnere mich an einen Abend, an dem mein Onkel Theo von der Front zu Besuch kam, etwas schmutzig, aber immer noch **stattlich** in seiner Oberstenuniform mit den zwei Orden auf der Brust und der Reitgerte unter dem Arm* (PM, с. 47);

- **прикметники** в компаративній формі (2): *Er bewegte sich **ruhiger** als andere. **Langsamer*** (ZB, с. 61);

- відносні **займенники** (1): *Vor der Kneipe an der Ecke, fiel eine kräftige Hand auf meine Schulter, **die**, wie ich mich umdrehend feststellte, zu einem etwa zwanzigjährigen hübschen Burschen gehörte* (KLM, с. 178);

- **сталі вирази** (4): *Tim ging ein paar Schritte **auf**, ein paar Schritte **ab*** (ZB, с. 77) і **вільні словосполучення** із соматизмами (1) *Clark schlief neben mir ein. Seine Hand lag **auf** meinem **Bauch**, sein **Kopf an** meiner **Schulter*** (ZB, с. 78). Домінують дієслова (26 випадків). Цей факт підтверджує неоднорідність

уживання емотивної лексики для позначення невербальних компонентів спілкування. Подібне явище може бути інтерпретоване як ще один доказ правомірності висновку про те, що жінки є більш імпульсивними, спонтанними, емоційно вразливими, відкритими, непередбачливими.

Зовнішній потенціал фізичного тіла людини жінки відображають насамперед як емотивну діяльність. Сюди додаються якісні ознаки емоцій, емотивна предметність, властивість, емотивна оцінка, яка охоплює об'єктивну реальність і віртуальність. Віртуальність можна вважати вторинною щодо об'єктивної реальності, тобто емоції у жінки є "приземленими", а не "космічними".

Простежується складний і багатогранний зв'язок і невіддільність "жіночих емоцій" від реалій навколишнього світу, їх дещо відокремлений характер від буття та почасти порядковий афективний стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология Законы мужского и женского поведения / Шон Берн ; пер. с англ. Рысева С., Царук Л., Моисеева М., Боголюбовой О. – СПб. : Прайм–Еврознак, 2008. – 318 с.
3. Бондаренко О. С. Концепти "чоловік" і "жінка" в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Пор.-іст. і типол. мовознавство" / Олександр Сергійович Бондаренко. – Днк, 2005. – 19 с.
4. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма : монография / Елена Игоревна Горошко. – М.–Х. : ИЯ РАН ; Издательский дом ИНЖЭК, 2003. – 450 с.
5. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард ; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.

6. Ковбасюк Л. А. Мова і гендер / Л. А. Ковбасюк // Л. А. Ковбасюк, Н. В. Романова. Сучасні лінгвістичні теорії: лекційні, практичні, самостійні модулі та тести. – Херсон : ХДУ, 2008. – С. 21–25.
7. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К. : Наук. думка, 1989. – 128 с.
8. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові : монографія / Ганна Іллівна Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 362 с.
9. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
10. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер ; пер. с англ. А. М. Фингермана // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1980. – Вып. 9 : Лингвостилистика. – С. 69–97.
11. Романова Н. В. Семантичний розвиток емотивної лексики німецької мови VIII – початку XXI століть : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Романова Наталя Василівна – К., 2014. – 493 с.
12. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. – М. : АСТ ; Х. : Торсинг, 2001. – 591 с.
13. Auffermann V. Beste deutsche Erzähler 2002 / Verena Auffermann. – Stuttgart ; München : Deutsche Verlags-Anstalt, 2002. – 288 S.

Natalia Romanova

EMOTIVE VOCABULARY IN MODERN GERMAN WOMAN'S PROSE

The article presents basic lexical means of objectification of emotions human in Modern German woman's prose. Two classes of elements have been revealed: words and word-combinations. The word-combinations have been differentiated by form and content. Emotive vocabulary has been laid upon parts of speech, namely pronoun, (inverse) verb, noun, adjective, adverb and emotive interjection. The forms of emotive verbs (participle I, II) and emotive adjectives (basic, higher) have been

considered. The use of bare activated lexemes and word-combinations which belong to theme subgroup "neurophysiologic manifestation of emotions" and as well of vernacular and style marking verbs has been analyzed. It is proved, that the woman the best feels, perceives, and understands world with eyes.

Key words: gender, women, emotions, emotive vocabulary, somatism, body.

Наталья Романова

ЭМОТИВНАЯ ЛЕКСИКА В СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ

В статье освещены основные лексические средства объективации эмоций человека в современной немецкой женской прозе. Выявлены две группы элементов: слова и словосочетания. Словосочетания дифференцированы по форме и содержанию. Акцентировано внимание на лексико-грамматических классах эмотивной лексики, в том числе знаменательные части речи (местоимение, (возвратный) глагол, существительное, прилагательное, наречие) и служебные (эмотивное междометие). Рассмотрены формы эмотивных глаголов (причастие I, II) и эмотивных прилагательных (основная, высшая). Проанализировано употребление низкочастотных лексем и словосочетаний, принадлежащих к тематической подгруппе "нейрофизиологические проявления эмоций", а также общеупотребительные и стилистически окрашенные глаголы. Доказано, что при мироощущении, мировосприятии, миропонимании у женщины доминирует зрение.

Ключевые слова: гендер, женщины, эмоции, эмотивная лексика, соматизм, тело.